

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Patříte mezi nás?

aneb Kdy se daří začleňování dětí
s handicapem do oddílů a kroužků

O výsledcích výzkumu na téma:
Klíčové faktory ovlivňující inkluzi dětí a mládeže
se specifickými vzdělávacími potřebami
do zájmového a neformálního vzdělávání

Národní institut dětí a mládeže 2010

Národní institut dětí a mládeže MŠMT

Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy je odborným zařízením tohoto ministerstva v oblasti státní podpory a ochrany mládeže. Jeho ambicí je stát se českým národním centrem neformálního vzdělávání. *Neformálním vzděláváním* se přitom rozumí jakékoliv systematické výchovné působení kromě školní docházky (to je „formální vzdělávání“) a samotné výchovy v rodině. Pokud jeho nositeli jsou školská zařízení (střediska volného času, školní kluby a družiny), hovoří se zpravidla o *zájmovém vzdělávání*. Zhruba se tedy jedná o ty formy výchovy a vzdělávání, které se dříve označovaly jako *mimoškolní činnost*. Své poslání naplňujeme těmito aktivitami:

- Komplexním projektem rozvoje oblasti neformálního vzdělávání dětí a mládeže (*Klíče pro život*), včetně metodické podpory subjektů působících v této oblasti – zejména středisek volného času, školních družin a klubů a nestátních neziskových organizací dětí a mládeže či pracujících s dětmi a mládeží v jejich volném čase.
- Vzděláváním pedagogických pracovníků školských zařízení pro zájmové vzdělávání, odbornou přípravou pracovníků s dětmi a mládeží.
- Výzkumem v oblasti volného času dětí a mládeže, spolupráce při tvorbě koncepčních materiálů a právních předpisů pro oblast neformálního vzdělávání a práce s dětmi a mládeží ve volném čase a poskytování informací z těchto oblastí.
- Podporou práce s talentovanými dětmi a mládeží, včetně metodické, koordinační a konzultační činnosti.
- Aktivitami Národního informačního centra pro mládež v oblasti sběru, třídění a distribuce informací i podílem na činnosti mezinárodních organizací zabývajících se informacemi pro mládež.
- Implementací evropských programů v oblasti zájmového vzdělávání a v oblasti volného času dětí a mládeže, zejména programu *Mládež v akci*, jehož jsme v ČR koordinátory, a rozvojem zahraniční spolupráce.

Naše internetové stránky:

www.nidm.cz, www.nicm.cz, www.kliceprozivot.cz, www.mladezvakci.cz,
www.eurodesk.cz, www.neformalni.vzdelavani.cz

Výroční zprávu najdete na adrese:

<http://www.nidm.cz/o-nidm/zakladni-dokumenty/vyrocnizpravy>

Obsah

Stejné – a přece jiné	4
O koho se jedná?	6
Co je ve hře?	7
Jak výzkum probíhal?	10
Co ovlivňuje zapojení dětí se SVP do neformálního vzdělávání?	11
Jaké jsou praktické zkušenosti se zapojováním dětí se SVP?	14
Faktory úspěšnosti začlenění	15
Jak pracovat s jednotlivými typy handicapů?	17
Závěry a doporučení výzkumu	19
Troška inspirace aneb sociální inkluze jinak	21

Stejné – a přece jiné

Představte si obyčejnou venkovskou školu, do které chodí spousta děvčat a kluků. Mezi všemi těmi zdravými dětmi jsou i takové, které se od ostatních něčím liší. Několik žáčků se v oblasti rozumových schopností pohybuje na hranici defektu. Jedna dívka má silnou vadu sluchu, dvě děti nosí velmi silné brýle, chlapci ve druhé třídě rozumí snad jen maminka a pan učitel. Všechny tyto děti to mají v životě jistě těžší, ale zároveň jsou jako každé jiné. Hravé i hloubavé, hodné i zlobivé, dychtivé po lásce i poznání. A především lehce zranitelné.

A pak jsou tu i děti ve školách speciálních. Jejich handicap je většinou na první pohled viditelnější, věnovat se jim vyžaduje nejen moře trpělivosti a empatie, ale i určité odborné kompetence. Ovšem i tyto děti chtějí tvořit, učit se nové věci a mít z toho radost.

Výzkum, o němž vás chce informovat tato publikace, se zabýval zejména tím, *jaké možnosti mají tyto děti a mladí lidé se zapojit do neformálního vzdělávání, které se na ně přímo nezaměřuje, a co jejich zapojení (tedy jaké faktory) nejvíce ovlivňuje?*

Cílem výzkumu byly tedy odpovědi na následující otázky:

- Jaká je míra zapojování těchto dětí a této mládeže do zájmového a neformálního vzdělávání?
- Jaké jsou pozitivní a negativní stránky současného stavu?
- Kterým překážkám musí organizace poskytující zájmové a neformální vzdělávání při zapojování této cílové skupiny čelit?
- Jakým překážkám jsou vystaveny děti z výzkumné skupiny, tj. jaká jsou specifika jejich sociálního začleňování a vzdělávání?

Kompletní výzkumná zpráva je k dispozici na této adrese:
<http://www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1259751364.pdf>.

A pro jistotu vám ještě nabídneme slovníček pojmů, které jsou pro tento výzkum zásadní:

Děti se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP) v souladu se zadáním výzkumu – děti s postižením pohybovým, mentálním, smyslovým (sluchovým, zrakovým), s duševními poruchami, chybnou funkcí vnitřních orgánů (např. štítné žlázy) a kombinovanými vadami.

Sociální inkluze – plnohodnotné zapojení (začlenění) lidí i skupin do společnosti, vytváření takových institucionálních podmínek, které to umožňují.

O koho se jedná?

Děti a mladých lidí s nějakým handicapem je více než 155 tisíc, ve školním věku je jich přes 91 tisíc. Tady je základní přehled o typu jejich postižení:

Věk	Typ handicapu						Celkem
	tělesný	zrakový	sluchový	mentální	duševní	vnitřní	
0–14	16 687	7 964	2 902	11 604	4 846	22 343	66 346
15–26	25 710	6 318	3 835	22 964	9 152	20 931	88 910
Celkem	42 397	14 282	6 737	34 568	13 998	43 274	155 256

Podle zprávy ČSÚ 2008.

Postižením tělesným jsou míněny handicapy pohybového aparátu, mentálním – omezená funkčnost rozumu, duševním – poruchy chování psychického původu a vnitřním – postižení v důsledku špatné funkce vnitřních orgánů (např. cukrovka).

Věk	Míra handicapu				Celkem
	lehká	těžší	těžká	velmi těžká	
0–14	48,6%	30,4%	12,8%	8,1%	100%
15–26	27,8%	27,8%	27,6%	16,8%	100%

Podle zprávy ČSÚ 2008.

Co je ve hře?

Co všechno může mít vliv na úspěšné či naopak neúspěšné zapojování dětí a mladých lidí se SVP do neformálního vzdělávání? A to na straně organizací, které neformální vzdělávání nabízejí, tak i na straně samotných dětí?

Na straně organizací může být takových faktorů pět:

- *Dosažitelnost* – mají děti a mladí lidé se speciálním vzdělávacími potřebami z minorit či vyloučených lokalit vůbec možnost aktivity organizace navštěvovat?
- *Zaměření organizace* – počítá či nepočítá s tím, že by ji mohly navštěvovat děti se speciálním vzdělávacími potřebami z minoritního prostředí, ve svých dokumentech a cílech? A pokud ano – co pro to dělá?
- *Materiální vybavenost organizace* – má vůbec podmínky pro zapojení dětí se SVP? A pokud ano – pro jaké typy dětí?
- *Ekonomická náročnost* – jak je činnost v oddílu či kroužku nákladná, případně zda pro určité typy členů existují úlevy?
- *Přípravenost vedoucích* – jaká je odborná vybavenost a zkušenosti vedoucích aktivit, jejich vstřícnost k práci s mládeží se SVP? Vybavenost vedoucích by v ideálním případě měla zahrnovat povědomí o účinných metodách pomoci pro jednotlivé typy handicapů.

Na straně dětí a mládeže je takových faktorů ještě víc:

- *Psychologický* – sem spadá například nedůvěra k prostředí, špatná zkušenost s vedoucími či s ostatními dětmi, stydlivost.
- *Kompetenční* – zapojení do volnočasových aktivit je spjato s různou minimální mírou kompetencí – tedy dovedností, znalostí, schopností i postojů. Např. ve sportovních aktivitách je důležitá určitá fyzická kondice atd.
- *Socializační* – do míry využívání nabídky neformálního vzdělání se promítají hodnoty a vzorce, které si mladý člověk osvojuje na základě interakce s významnými druhými lidmi; zejména rodina hraje v této oblasti důležitou úlohu například tím, jak dítě podporuje v jeho rozvoji.
- *Informační* – například sociální vyloučení se mnohdy pojí s nižší mírou informovanosti, nabídku volnočasových aktivit pro děti nevyjímáje. Jinou překážkou je nutnost obtížně vyhledávat, kam by mohlo dítě vůbec docházet.

- *Ekonomický* – sem náleží sociálně–ekonomické postavení rodiny, které tvoří pole jejích možností, a dále také její výdajová politika (například pro některé chudší rodiny může vzdělávání dětí představovat takovou hodnotu, že ji v rozpočtu upřednostní na úkor jiných priorit).
- *Časový* – tento faktor spočívá ve složení mimoškolního či volného času toho kterého dítěte.
- *Logistický* – pro některé děti je vzhledem k druhu jejich zdravotního handicapu přesun na kroužek či aktivitu spojen s vysokými časovými náklady.
- *Zdravotní* – s určitým zdravotním handicapem není možné či je velmi obtížné vykonávat určitou činnost.

A konečně jsou faktory i na straně samotných aktivit:

- *Časová náročnost* – může se stát, že se vybraná aktivita nevejde do „časového rozpočtu“ dítěte či mladého člověka.
- *Finanční nákladnost* – někdy postačuje jednou uhradit malý poplatek, jiné vyžadují vysoké dodatečné investice.
- *Kompetenční náročnost* – některé jsou široce dostupné, jiné, například na vrcholový sport orientované, předpokládají vysokou míru předpokladů.

Z hlediska míry začleňování lze služby pro děti a mládež se SVP rozdělit do těchto kategorií (v uspořádání od zcela nepříznivého až k optimálnímu):

- *Exkluze (vyloučení)*: opomenutí sociálních potřeb, negativní postoje okolí, jedinci se SVP jsou různě znevýhodněni
- *Segregace*: handicapované děti jsou oddělené od ostatních
- *Integrace*: zdravé i handicapované děti jsou spolu, i když většinou „vedle sebe“
- *Inkluze*: skutečné přijetí handicapovaných dětí ostatními a jejich plné začlenění do společnosti

Sociální inkluzi u dětí se zdravotními handicapami lze popsat těmito znaky:

- mít stejné možnosti a volby jako ostatní;
- být uznán(a) a oceňován(a) pro to, jaký či jaká jsem;
- být s kamarády na základě společných zájmů, nikoli handicapu;

- být vážený zákazník a vítaná účastnice komunitních programů bez ohledu na míru handicapu;
- mít zařízení a prostory, které jsou dostupné a snadno využitelné pro všechny;
- poskytovat nutné individuální úpravy, výpomoc a podporu tak, aby každá osoba plnohodnotně těžila ze zapojení v komunitě.

Jak výzkum probíhal?

Výzkum byl zaměřený na děti a mládež ve věkové skupině 6–18 let. Konkrétně šlo o postižení tělesné, mentální, smyslové (sluchové, zrakové), o duševní poruchy (zejména hyperaktivita) a kombinované vady. Po studiu a analýze dokumentů a dostupných informačních zdrojů k danému tématu byly vedeny polostrukturované rozhovory se zástupci:

- *organizací (35 individuálních rozhovorů s pracovníky)*
- *rodičů dětí (9 skupinových rozhovorů)*
- *dětí a mládeže se zdravotními handicapy (11 individuálních rozhovorů).*

Nejobtížnější se ukázalo nalezení organizací, které nejsou zaměřeny na práci s handicapovanými a současně mají zkušenosti se zapojením dětí s handicapem, zejména nedoslýchavých či neslyšících dětí. Nejpřínosnější byly skupinové rozhovory s rodiči.

Co ovlivňuje zapojení dětí se SVP do neformálního vzdělávání?

Obecné faktory

- Celospolečenské klima: zatím je u nás *normální*, že děti se SVP jsou vzdělávány odděleně od ostatních dětí.
- Infrastruktura nabídky, ochota organizací přijímat děti s handicapem, menší výběr v menších městech a obcích.
- Míra účasti dětí se SVP na neformálním vzdělávání určeném všem dětem bez rozdílu je výrazně nižší u dětí navštěvujících speciální školy než u dětí, které navštěvují běžné základní školy.
- Osobní asistence – její nedostatek tvoří výraznou bariéru ve vztahu k sociální inkluzi.
- Specifika daného typu postižení.

Faktory na straně organizací

- *Přesvědčení o smyslu sociální inkluze* – organizace o ní pochybují: dle názoru organizací jde o módní trend, dětem integrace nic nepřináší, ubližuje to kolektivu, snižuje kvalitu činnosti pro zdravé děti; nejspornější se pracovníkům jeví zapojení dětí s mentálním handicapem, dále pak s úplnou ztrátou sluchu. Zazněly však také argumenty ve prospěch zapojování: dítě lépe rozvíjí svůj potenciál, učí se samostatnosti, kolektiv jej táhne, poznává a sdílí jinakost – osobní i společenský přínos.
- *Obecné organizace s dětmi s postižením nepočítají*: nabídky zájmového či neformálního vzdělávání jim nejsou určené.
- *Bariéry vyplývající z neochoty, postoju a přístupu organizací*: Rodiče mají zájem, ale narážejí často na odmítavý přístup poskytovatelů aktivit. Rodiče následně rezignují. Poskytovatelé aktivit argumentují často obavami z odlivu zdravých dětí. Řešením však může být přijetí na zkoušku.
- *Nízká informovanost a chybějící zkušenost či průprava pedagogů/vedoucích*: Pedagogové a vedoucí mají pocit, že nemají pro práci s touto skupinou dostatečné vzdělání; přivítali by školení. U neslyšících je často nutná znalost znakového jazyka. Absenci odborné průpravy někteří řeší: spoluprací s rodiči, s odborníky, instruktážními filmy, praktickou zkušeností.

Neinformovanost se projevuje hlavně přeceňováním toho, co handicapované děti nedokáží.

- *Nedostatek financí, personálu a materiálního vybavení:* sociální inkluze potřebuje intenzivní veřejnou podporu. Nedostatek prostředků tvoří významnou bariéru. Děti se SVP potřebují často osobního asistenta a speciální pomůcky. S tím se však nepočítá v rozpočtech organizací či grantových programech.
- *Velké kolektivy* – znesnadňují začlenění dítěte se SVP, nemluvě o integraci většího počtu dětí najednou.
- *Chybějící bezbariérovost:* mnohé organizace či konkrétní aktivity zůstávají pro děti se SVP fyzicky nedostupné.

Faktory na straně dětí a jejich rodin

- *Přesvědčení o smyslu sociální inkluze:* také mnozí rodiče mají pochybnosti o začlenění svých dětí se SVP mezi zdravé děti, jsou často přesvědčeni, že jejich dítě ve společnosti zdravých dětí trpí. Rodiče mají často negativní zkušenosti. Existují však i opačné názory rodičů: handicapované děti by měly být mezi zdravými, ty to berou naprosto normálně.
- *Potřebnost specifických aktivit:* rodiče preferují, aby jejich děti se SVP chodily do kroužků pouze pro ně, ale současně aby též navštěvovaly kroužky obecné, určené všem dětem, a to z těchto důvodů: dítě se naučí pohybovat v prostředí zdravých dětí a komunikovat s nimi, potřebuje však také kontakt s lidmi v podobné situaci, jako jsou samy – potřebují vzory, které jim ukáží, že mohou hodnotně žít i s handicapem. Děti potřebují také pocit „být mezi svými“. Specializované aktivity často handicap zmírňují (orientace v prostoru pro nevidomé, učení se obecným pojmům pro neslyšící atp.). Toto obecné organizace nedovedou. Některé činnosti je proto dobré dělat s dětmi bez handicapů, jiné ne. U sportovních aktivit jsou specifické sportovní činnosti dětmi se SVP uváděny na prvním místě.
- *(Ne)zájem o zapojení na straně dětí:* děti s handicapem mají malý zájem o kolektivy, ve kterých by byly se svým postižením osamocené. Tyto děti také vzhledem ke svému postižení často raději pobývají doma, jsou samotářské.

- *Děti se SVP nejsou připraveny na pobyt v širokém kolektivu.* Žijí totiž v úzce ohraničeném sociálním prostředí (rodina, internát), nedovedou se pohybovat v jiném prostředí.
- *Specifika jedince:* důležitým faktorem, který ovlivňuje zapojování dětí se SVP do neformálního a zájmového vzdělávání, je individualita dítěte. Svou roli hraje typ a míra postižení i konkrétní vlastnosti dítěte (odvaha, potřeba družít se atp.). Ne všechny děti s handicapem mohou být integrovány. Začlenění každého dítěte by mělo být vždy individuálně posouzeno.
- *Náročnost integrace dítěte pro rodiče:* sociální inkluze dítěte je často spojena s vysokými nároky na dopravu a čas rodičů, v mnoha případech potřebuje dítě také osobního asistenta a potřebné pomůcky.
- *Finanční náročnost:* je důležitým faktorem zejména pro rodiče s nižšími příjmy. Jedná se o účastnické poplatky, dopravu, vybavení a osobní asistenci.

Jaké jsou praktické zkušenosti se zapojováním dětí se SVP?

Praktické zkušenosti podává v rámci výzkumu zejména šestnáct detailních popisů případů zapojování dětí s handicapem. Poskytli je pedagogové a vedoucí kroužků a kurzů. Pokud se dítě zapojí do aktivity v rámci obecného neformálního vzdělávání, účast většinou vyústí do jedné z těchto tří situací:

- *Předčasné ukončení*: většinou jde o neúspěšnou integraci, pro ukončení se ale může rozhodnout rodina nebo poskytovatel, přičemž k neúspěchu často přispívá neochota či nepřípravenost vedoucího/pedagoga, přecenění vlastních sil či podcenění handicapu ze strany dospělých, nepřípravenost kolektivu vedoucí k nepřijetí dítěte vrstevníky.
- *Paralelní existence v aktivitě*: je to takový průběh zapojení, kdy dítě je sice v kolektivu, ale bez navázání sociálních vztahů. Dítě stojí stranou ostatních, je vnímáno jako „jiné“. Dítě v aktivitě existuje vedle ostatních, nikoliv s nimi. Někdy tato situace vyústí v předčasné ukončení integrace.
- *Plnohodnotné zapojení dítěte*: dítě s handicapem se stane skutečnou součástí kolektivu a zcela nebo ve výrazné většině případů pracuje s kolektivem. Týká se to nejen činností, ale také sociálních kontaktů a vazeb. Kolektiv bere handicapované dítě „normálně“, nikomu ani nepřijde, že se dítě nějak liší.

Faktory úspěšnosti začlenění

O tom, do které z výše uvedených tří situací zapojení dítěte vyústí, rozhodují dvě kategorie faktorů – vnější a vnitřní.

Vnější faktory jsou ty, které organizace nemůže ovlivnit, ale je důležité brát je v úvahu při plánování zapojení dítěte: typ a míra handicapu, typ aktivity, povaha a přístup dítěte.

Z *vnitřních faktorů* se jako nejdůležitější se jeví přístup pedagoga/vedoucího, přístup poskytovatele a přístup asistenta. Vnitřní faktory zásadně ovlivňují úspěšnost zapojení dítěte do neformálního vzdělávání – zejména v případě nespecializovaných organizací.

Přístup pedagoga/vedoucího – je klíčový, důležitá je jeho ochota, úsilí a schopnosti. Dotazovaní se pro něj shodli na několika doporučeních:

- Pedagog/vedoucí by měl dobře znát diagnózu dítěte a související specifika, zároveň by se měl s dítětem samotným předem seznámit.
- Pedagog/vedoucí by měl co nejvíce uzpůsobit aktivitu tak, aby se dítě s postižením mohlo plnohodnotně zapojovat a nestálo stranou.
- Pedagog/vedoucí by měl nastavit cíle tak, aby byly dosažitelné i pro dítě s handicapem. Někdy při vhodném uzpůsobení aktivity může dítě s handicapem dosáhnout výsledků srovnatelných se zdravými dětmi, jindy je třeba nastavit tzv. „dvourychlostní model“, kdy jsou cíle dítěte se SVP jiné než u ostatních, ať už v úrovni či v úplně jiné podobě – jde především o zapojení. U dvourychlostního modelu je třeba, aby měl vedoucí realistické nároky. Není také dobré neadekvátně nároky snižovat.
- Pedagog/vedoucí by neměl vydělovat dítě s postižením ze skupiny, měl by je vnímat jako plnohodnotného člena skupiny, jako její součást, jednat s ním jako s ostatními dětmi.
- Pedagog/vedoucí by neměl ulevovat dítěti v nárocích na jeho chování nad míru, kterou vyžaduje handicap, například netolerovat mu kvůli jeho handicapu špatné chování.
- Pedagog/vedoucí by měl podporovat soutěživost pouze v dosahování takových cílů, kde mohou děti se SVP konkurovat ostatním dětem.

Přístup poskytovatele (organizace) – k úspěšnosti dítěte s handicapem přispívají samotné obecné organizace. Těch se týkají tato doporučení:

- Organizace by měla být rozhodnuta dítě začlenit. Na straně organizace nesmí chybět vůle „jít do toho“.
- Organizace by měla být připravena na účast dítěte. Připravenost je potřebná v oblasti informační, komunikační i materiální (například označením aktivit vhodných pro děti s handicapem v propagačních materiálech).
- Organizace by měla počítat s případnou přítomností asistenta, velká část dětí jeho účast potřebuje, někdy pouze zpočátku, jindy dítě potřebuje trvalou pomoc. Asistentem může být i rodič, často hraje roli nedostatek financí. Dítě se však často chová jinak v přítomnosti asistenta a jinak v přítomnosti rodiče.
- Organizace by měla počítat s případnou nutností menšího kolektivu. Pedagog/vedoucí je pak méně zatížen a může více uplatňovat individuální přístup.

Přístup asistenta: Organizace může skrze pedagoga/vedoucího významně ovlivňovat roli asistenta.

- Asistent by neměl pracovat za dítě, měl by mu „pouze“ pomáhat a některé činnosti usnadňovat.
- Asistent by měl usilovat o začlenění dítěte do kolektivu, ne však za ně komunikovat. Tím by totiž docházelo k vyčleňování dítěte z kolektivu.
- Asistent by se měl vždy snažit o to, aby už jeho asistence nebyla potřeba. To by měl být jeho cíl. Není vždy možné jej splnit, ale je potřeba ubírat se tímto směrem.

Jak pracovat s jednotlivými typy handicapů?

- *Děti s lehkou mozkovou dysfunkcí*, jejímiž znaky jsou nepozornost, impulzivita a hyperaktivita – doporučuje se seznámit se s problémy, nepovažovat je za pouhou neposednost, dopřát dítěti možnost eliminovat motorický neklid, proběhnout se. Tyto děti mají problém s kolektivními činnostmi a se sociálními dovednostmi: proto je třeba jim pomáhat domluvit spolupráci s ostatními, je-li potřebná. Dopřát jim úlevu ve způsobu práce, ne však ve výsledku, nedávat víc než dva úkoly najednou, přesvědčit se, že dítě rozumí zadání úkolu.
- *Děti se sluchovým postižením* – nedoslýchavé děti se začleňují daleko lépe než neslyšící, roli hraje schopnost odezírat. Doporučuje se, aby aktivita byla vedena lektorem/lektorkou, kteří ovládají znakovou řeč, jinak je zapotřebí asistence, zvláště u mladších dětí. V případě pomoci tlumočnicka je třeba obracet se přímo na dítě, ne na tlumočnicka. Vhodné se jeví skupinové zapojení, je dobré učit ostatní děti základy znakové řeči – usnadní to komunikaci a zapojení.
- *Děti se zrakovým postižením* je třeba diferencovat podle stupně zrakové vady. U nevidomých dětí je důležité budování samostatnosti, je třeba s nimi mluvit nahlas. Upravovat mluvený projev: nestavět jej na viděném, brát ohledy na dítě, tj., dát mu věci „osahat“ apod. Program přizpůsobovat: používat Braillovo písmo, zvukové nahrávky, mít připraven alternativní program. Sport je nutné provozovat s asistencí, prostor, kde aktivita probíhá, co nejméně měnit.
- *Děti s mentálním postižením* – obecně lze doporučit zapojení dětí s mírnějším handicapem, se schopností soustředit se alespoň třicet minut a být zvyklé fungovat v kolektivu. Pedagog by se měl seznámit se specifiky dítěte, komunikovat s dítětem bez infantilností, mluvit však v kratších větách, jednodušeji a konkrétně, používat příklady a názorná vysvětlení, oslovovat dítě jménem, mít realistické nároky na dítě, U Downova syndromu je osobní asistence vhodná až u větších dětí. Je dobré začleňovat děti do menších skupin, brát v úvahu nižší schopnost soustředění, činnost prokládat pauzami, nastavit pravidla – děti s DS je akceptují. Respektovat, že dítě s DS se naučí vše, ale trvá mu to déle, odstranit strach dítěte z neúspěchu – nekárat, chválit, dodávat sebedůvěru.

- *Děti s tělesným postižením* – kvůli různorodosti handicapů je těžké formulovat obecná doporučení. Je třeba usilovat o bezbariérový přístup, bezbariérové prostory, nestřídat prostředí, myslet na to, že dítěti s pohybovým omezením může vše déle trvat, poskytnout dítěti pomoc se sebeobsluhou, je-li to třeba.

Závěry a doporučení výzkumu

Hlavní zjištění

Celková míra zapojení dětí a mládeže se speciálními vzdělávacími potřebami do aktivit v oblasti neformálního (resp. zájmového) vzdělávání je v současné době u nás velmi nízká a nahodilá.

Tento závěr potvrdili v mnoha případech lidé, kteří v různých institucích pracují s dětmi s handicapem: s dětmi s mentálním a kombinovaným postižením, s mentálním handicapem, s Downovým syndromem, se zrakovým postižením, s nevidomými a s neslyšícími. Také rodiče těchto dětí uvedli, že pro ně, pokud chtěli dítě zapojit, bylo nesmírně těžké najít organizaci, která by jejich dítě přijala a plnohodnotně zapojila.

Další zjištění

- V praxi neplatí dosažitelnost zájmového a neformálního vzdělávání všem bez rozdílu.
- Sociální inkluze není systémovou záležitostí, každý z rodičů se musí o zapojení svého dítěte snažit sám.
- Obecné organizace poskytující neformální vzdělávání s touto cílovou skupinou většinou nepočítají.
- Organizace narážejí na faktické bariéry – nedostatek financí, materiálu, osobních asistentů apod.
- Pedagogové/vedoucí většinou nejsou na práci s dětmi se SVP připraveni
- Sociální inkluze není ve společnosti bezvýhradně podporována, častý je názor veřejnosti, že je normální/vhodné, aby se děti s postižením vzdělávaly mimo hlavní proud.
- Rodiče dětí se SVP často vůbec nenapadne, že by se jejich dítě mohlo účastnit aktivit, které se na ně specificky nezaměřují.
- Pokusy o začlenění v současné době obvykle dopadnou takto:
 1. Dítě aktivitu předčasně ukončí.
 2. Dítě do aktivity dochází, ale stojí mimo kolektiv.
 3. Dítě se plnohodnotně zapojuje.

- Úspěšnost zapojení dítěte je ovlivněna typem a mírou handicapu, povahou a přístupem dítěte, přístupem rodičů, přístupem organizace, pedagoga/vedoucího, rolí asistenta.

Jak zvýšit míru sociální inkluze?

- změnou přístupu organizací
- zlepšením finančních, materiálních a informačních podmínek
- nastavením dotačních programů
- vzděláváním pracovníků i osvětou na straně rodičů dětí se SVP a na straně širší veřejnosti

Troška inspirace aneb sociální inkluze jinak

Na závěr ještě uvádíme dva netypické příklady z praxe, které se objevily v průběhu výzkumných šetření a které by obecné organizace mohly následovat na své cestě směrem k větší otevřenosti dětem s postižením:

Začleňování naruby

Primární cílovou skupinu tvoří děti s handicapem a organizace pak současně do volnočasových aktivit programově zapojuje ostatní děti. Často to bývají sourozenci dětí s postižením, daří se však zapojovat i širší skupiny zdravých dětí. Ty se mezi sebou zpočátku neznají a tak je zajištěn kontakt obou skupin. Co přitahuje do těchto kroužků zdravé děti? Je to atraktivní nabídka aktivit, jejich kvalita a nízká cena. Tento typ začleňování se vyskytuje i v menších městech, protože rodiče potřebují, aby existovalo místo pro neformální vzdělávání a sociální začleňování jejich handicapovaných dětí.

Začleňování po skupinách

Tento způsob není dle výsledků výzkumu ověřen v praxi, ale tato možnost zazněla opakovaně jako doporučení, jak děti s postižením do obecného zájmového a neformálního vzdělávání úspěšně zapojit. Vhodnou cestou by mohlo být zapojování alespoň po dvojicích nebo skupinkách, výhodou jsou menší obavy spojené s příchodem do cizího prostředí, dítě nemá pocit, že vyčnívá, zvýší se prostor na „rozkoukání“, což umožní lepší zapojení do kolektivu. S kamarádkou či kamarádem se prostě zapojuje lépe.

Národní registr výzkumů o dětech a mládeži

Rozsáhlá a stále aktualizovaná databáze výzkumů o dětech a mladých lidech, kterou spravuje Národní institut dětí a mládeže

www.vyzkum-mladez.cz

Patříte mezi nás?

Publikace byla vytvořena na základě výzkumu *Klíčové faktory ovlivňující inkluzi dětí a mládeže se specifickými vzdělávacími potřebami do zájmového a neformálního vzdělávání* prováděného společností GAC s.r.o. na zakázku Národního institutu dětí a mládeže v rámci projektu *Klíče pro život*.

Redakce: Mgr. Svatava Šimková (ZŠ Loštice), Mgr. Jiří Zajíc (NIDM)

Fotografie: Petr Hrubý

Grafická úprava: Galio Crossmedia, www.galio.cz

ISBN: 978-80-86784-96-0

Národní institut dětí a mládeže společně s Odborem pro mládež Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy od 1. dubna 2009 realizují projekt s názvem:

Klíče pro život – Rozvoj klíčových kompetencí v zájmovém a neformálním vzdělávání

Hlavními postavami projektu jsou Ti, kteří pracují s dětmi a mladými lidmi v rámci jejich volného času v organizacích celé České republiky: střediska volného času, školní družiny, školní kluby a nevládní neziskové organizace. Cílem projektu je výrazné posílení celoživotního vzdělávání lidí pracujících s dětmi a mládeží a hlavně zkvalitnění systému porporujícího trvalý a udržitelný rozvoj zájmového a neformálního vzdělávání.

Jednotlivé aktivity projektu jsou řízeny odbornými guaranty, kteří jsou schopni identifikovat přednosti i problémy práce v oblasti zájmového a neformálního vzdělávání a iniciovat pozitivní změny.

Seznam oblastí, kterými se projekt Klíče pro život zabývá:

1. VÝZKUMY
2. STANDARDIZACE ORGANIZACÍ NEFORMÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
3. SYSTÉM VZDĚLÁVÁNÍ
 - Studium pedagogiky volného času
 - Průběžné studium
 - Průřezová témata: výchova k dobrovolnictví, participace a informovanost, výchova k aktivnímu občanství, zdravé klima v zájmovém a neformálním vzdělávání, inkluze dětí se specifickými vzdělávacími potřebami, multikulturní výchova, medializace a mediální výchova
 - Funkční studium
4. UZNÁVÁNÍ NEFORMÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
5. PODPORA INFORMAČNÍHO SYSTÉMU PRO MLÁDEŽ

Cílem realizátorů Klíčů pro život je mj. popularizovat a celkově zvýšit povědomí veřejnosti o systémové odborné práci s dětmi a mládeží v jejich volném čase.

www.nidm.cz
www.kliceprozivot.cz

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

TENTO PROJEKT JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDEM A STATNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

NÁRODNÍ ÚSTAV DĚTÍ A MLÁDEŽE

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

TATO PUBLIKACE A VÝZKUM, O KTERÉM POJEDNÁVÁ, JSOU SPOLUFINANCOVÁNY
EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDEM A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY.

www.nidm.cz